

INGLIZ VA O'ZBEK ERTAKLARIDA BOG'LOVCHILARNING QO'LLANILISHI

Xaydarova Shoira Toxir qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax
filiali, Psixologiya fakulteti, Chet tillar kafedrası

Filologiya va tillarni o'qitish ingliz tili

Ilmiy rahbar, shoiraxaydarova@mail.ru

Talaba: Pardaboyeva Mohira Jonon qizi

pardaboyevamohira@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18130421>

ARTICLE INFO

Received: 31st December 2025

Accepted: 1st January 2025

Published: 2nd January 2025

KEYWORDS

Bog'lovchilar, teng bog'lovchilar, ergashtiruvchi bog'lovchilar, zamoniy bog'lanishlar, sabab-oqibat munosabatlari, mantiqiy ketma-ketlik, ertak syujeti oqimi.

ABSTRACT

Bog'lovchilar barcha tillarda matn tuzilmasi, ritmi va mazmunini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni o'zaro bog'lab, voqealarni tartibli bayon qilishga, harakatlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalashga hamda syujet davomida izchillikni saqlashga xizmat qiladi. Xalq og'zaki ijodida, ayniqsa ertaklarda, bog'lovchilar hikoyaning uslubiy va madaniy xususiyatlarini belgilovchi muhim vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek ertaklari turli til oilalari va an'analarga mansub bo'lsa-da, bog'lovchilarning qo'llanilishida qiziqarli o'xshashlik va farqlarni namoyon etadi. Ushbu ish ingliz va o'zbek ertaklarida bog'lovchilarning vazifalari, qo'llanish chastotasi hamda uslubiy ta'sirini tahlil qiladi va bu kichik, ammo kuchli til birliklarining har ikki madaniyatda hikoya qilish usullariga qanday hissa qo'shishini yoritadi.

Ertaklar vaqt, sabab va mantiqiy bog'lanishlarning aniq ifodalanishiga tayanadi. Quirk (1985) ta'kidlaganidek, bog'lovchilar gaplarni o'zaro bog'lash va ertak syujetining rivojini ta'minlashda markaziy o'rin tutadi. Ularning asosiy vazifasi voqealarni izchil va qiziqarli ketma-ketlikda bayon qilishdan iborat bo'lib, shu sababli bog'lovchilar ertaklar uchun ajralmas vositadir.¹ Ingliz va o'zbek ertaklari og'zaki an'analarga tayanganligi sababli, bog'lovchilar tinglovchilar uchun hikoya oqimini saqlashga, sehrli voqealar, ko'plab qahramonlar va axloqiy saboqlarni o'z ichiga olgan murakkab syujetlarni tushunarli qilishga yordam beradi.

Ingliz ertaklarida and, but, or, so, because, when, while, then kabi bog'lovchilar tez-tez uchraydi. Ingliz tilidagi ertaklarda teng balonchilar ko'p qo'llaniladi. Ular voqealarni bog'lash, qarama-qarshilikni ko'rsatish, sabab-oqibat munosabatlarini ifodalash va vaqt ketma-ketligini boshqarishga xizmat qiladi. And va then bog'lovchilarining ko'p qo'llanilishi og'zaki

¹ Quirk, Randolph – A Comprehensive Grammar of the English Language, Longman, 1985, p-4

hikoyachilik an'anasi bilan bog'liq bo'lib, hikoyachi voqealarni ketma-ket ulab, tinglovchi e'tiborini ushlab turadi.

O'zbek ertaklarida esa va, lekin, ammo, yoki, chunki, agar, shuning uchun, keyin, so'ngra kabi bog'lovchilar keng qo'llaniladi. Rasulov (1995)ning ta'kidlashicha, o'zbek og'zaki ertaklarida bog'lovchilarning uzun zanjirlari "ohangdor" ertak shaklini yaratadi.² O'zbek ertaklarida bog'lovchi ravishlar va qoliplashgan iboralar ham muhim rol o'ynab, hikoya ritmini belgilaydi. O'zbek folklorida voqealar zanjiri va axloqiy nasihatlar ko'proq bo'lgani sababli, bog'lovchilar nafaqat tuzilmaviy, balki uslubiy vazifani ham bajarib, hikoyaga poetik ohang bag'ishlaydi.

Ingliz ertaklari, jumladan Cinderella asosan teng bog'lovchilarga tayanadi. Eng ko'p uchraydigani and bog'lovchisidir. U harakatlarni tezkor ketma-ketlikda bog'lab, og'zaki ijroga xos ritmni yaratadi:

"Cindirella was upset and extremely tired."

"Cinderella wept, but she did not lose hope."

And bog'lovchisining takroriy qo'llanilishi voqealar jadalligini oshiradi. But bog'lovchisi esa qarama-qarshilik va axloqiy ziddiyatni ifodalaydi, bu ingliz ertaklari uchun muhim unsur hisoblanadi. Or bog'lovchisi kamroq qo'llaniladi, asosan tanlov yoki sehrli qarorlar tasvirida uchraydi.

O'zbek ertaklarida, masalan, Zumrad va Qimmatda va va lekin kabi teng bog'lovchilar muhim o'rin tutadi. O'zbek ertaklarida ko'pincha bog'lovchilar takrorlangan uzun gaplar uchrab, ohangdorlikni saqlaydi:

"Qimmat nihoyatda qo'rs edi va uning ishi kun-u tun uxlash edi."

"U juda kambag'al edi, lekin dili boy edi."

Va bog'lovchisi ingliz tilidagi and ga o'xshash vazifani bajaradi. O'zbek tilida ro'yxatlarda ba'zan u tushirib qoldirilsa-da, ertaklarda aniqlik va ritm muhim bo'lgani uchun ko'pincha ochiq qo'llaniladi. Lekin va ammo bog'lovchilari qarama-qarshilikni ifodalab, qahramonlarning axloqiy xususiyatlarini ta'kidlashga xizmat qiladi. Yoki bog'lovchisi esa tanlov va muqobil holatlarni, ayniqsa sehrli vaziyatlar va nasihatlarda ifodalaydi.

Ingliz ertaklarida ergashtiruvchi bog'lovchilar sabab, shart, qarama-qarshilik va vaqt ketma-ketligini ifodalash uchun keng qo'llaniladi. Bular jumlasiga because, when, while, although, after, before, if kiradi. Masalan:

"When the clock struck twelve, Cinderella ran away."

"The prince came along because he was curious."

Bu bog'lovchilar qahramonlarning harakat sabablarini va oqibatlarini aniq tushuntirishga yordam beradi hamda murakkab gaplar orqali ertakni mantiqiy va silliq qiladi. Ayniqsa when va after kabi vaqt bog'lovchilari sehrli voqealar ketma-ketligida muhim ahamiyatga ega.

O'zbek ertaklarida ham chunki, agar, qachonki, -gach, -guncha, shuning uchun, to kabi ergashtiruvchi bog'lovchilar keng qo'llaniladi. Masalan:

"Qachonki u yo'lga chiqsa, charm etiklarini kiyib olar edi."

"U juda yosh edi, shuning uchun hech kim unga ishona olmas edi."

² Rasulov, R. – O'zbek Tilining Sintaksisi, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti, 1995

O'zbek ergashtiruvchi bog'lovchilari ko'pincha shart va axloqiy mazmunni ta'kidlaydi. Agar bog'lovchisi sehrli mavjudotlar bilan kelishuv yoki sinov vaziyatlarida tez-tez uchraydi. Chunki sababni bildirsa, -gach va -guncha kabi qo'shimchalar vaqtni ifodalaydi. Ingliz tilidan farqli ravishda, o'zbek tili ergashish munosabatlarini mustaqil bog'lovchilar bilan birga grammatik qo'shimchalar orqali ham ifodalaydi, bu esa ertaklarning uslubiy boyligini oshiradi.

Turli madaniyatlardagi ertaklar og'zaki an'analardan kelib chiqqan bo'lib, ularning ritmi, oqimi va izchilligi ko'p jihatdan bog'lovchilarga bog'liq. Ushbu til birliklari hikoyachiga tinglovchi e'tiborini ushlab turish, keskinlik yaratish va voqealar sur'atini boshqarishga yordam beradi. Ingliz va o'zbek ertaklarida takror va qoliplashgan tuzilmalar mavjud bo'lsa-da, bog'lovchilarning qo'llanilishi ularning o'ziga xos madaniy va uslubiy an'alarini aks ettiradi.

Ingliz ertaklarida bog'lovchilar ertak harakatini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Hikoyachilar and bog'lovchisidan tez-tez foydalanib, voqealarni ketma-ket bog'laydi va tezkor, chiziqli ritm yaratadi. Bu holat ayniqsa quvish yoki qochish sahnalarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, "He ran and ran and ran until he reached the forest" jumlasini nafaqat syujetni oldinga siljitadi, balki shoshilinchlik va keskinlikni kuchaytiradi. Ingliz ertaklarida ochilish va yakunlarda ham sodda bog'lovchilar qo'llanilib, muhit va qahramonlar qisqa va aniq tanishtiriladi. Umuman olganda, ingliz ertaklari tezkor va tushunarli ertak uchun qisqa va sodda bog'lovchilarni afzal ko'radi.

O'zbek ertaklari esa bog'lovchilardan yanada poetik va ohangdor tarzda foydalanadi. Sharq og'zaki an'alariga chuqur bog'langan o'zbek hikoyachiligi musiqiylik, takror va tasviriy ifodalarni ustun qo'yadi. Bog'lovchilar ko'pincha takroriy va qoliplashgan shakllarda qo'llanilib, og'zaki ijroni boyitadi. Masalan, "Bor ekan, yo'q ekan, qadim zamonda chol-u kampir yashagan ekan" kabi kirish jumalari ritmik ohang yaratadi. Xuddi shuningdek, harakatlar ketma-ketligi "U yurdi, yurdi, yurdi, so'ngra bir qo'rg'onga yetib keldi" tarzida ifodalanib, barqaror ritm va keyingi epizodga o'tishni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, bog'lovchilar ingliz va o'zbek ertaklarida syujet tuzilmasining ajralmas qismi bo'lib, voqealar tartibi, qahramonlar o'zaro munosabati va axloqiy g'oyalarni yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Ingliz ertaklarida bog'lovchilar asosan tezkorlik va aniqlikni ta'minlasa, o'zbek ertaklarida ular poetik va ohangdor hikoyachilikni yuzaga chiqaradi. Har ikki an'anada ham bog'lovchilarning asosiy vazifasi bir xil: ertak qismlarini yagona, izchil va jozibador butunlikka birlashtirish. Shu orqali ertaklar avloddan avlodga o'z jozibasini yo'qotmay yetib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.
2. Khojabekova, S., & Kerwenov, T. (2022). Linguopoetics of fairy tales in Uzbek, English, Karakalpak folklore. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 9–12.
3. Kusumawardhani, P. (2017). The analysis of conjunctions in writing an English narrative composition: A syntax perspective. *Wanastra: Jurnal Bahasa dan Sastra*.
4. Minnikulov, I. U. U. (2023). Stylistic variation of conditional conjunctions in Uzbek. *International Journal of Development and Public Policy*, 3(11), 87–93.
5. O'rinova, Z. A., & Vohidova, T. S. (2023). Comparative research on conjunctions expressing cause and reason in English and Uzbek. *Qo'qon Universiteti Xabarnomasi*, 1(1), 1043–1053.
6. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. Longman.

7. Quirk, Randolph – A Comprehensive Grammar of the English Language, Longman, 1985
8. Rasulov, R. – O‘zbek Tilining Sintaksisi, O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti, 1995
9. Saidvaliyeva, F. (2023). The comparative research on conjunctions of comparison of English and Uzbek languages. *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*, 14(1169).
10. Тугалов И. и др. Роль чтения художественной литературы в процессе воспитания // *Science and Education*. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 657-659.
11. Xatamovich T. I. Formation Of Readers' Reception in The Process of Studying Modern Foreign Literature // *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*. – 2022. – Т. 5. – С. 59-62.
12. Khatamovich T. I. Improving of artistic talents on students with the use of projectiveresearch knowledge, skills and abilities // *Current research journal of pedagogics*. – 2022. – Т. 3. – №. 02. – С. 97-102.
13. Khatomovoich T. I. Aesthetic Education as an Important Factor of Spiritual Development // *Texas Journal of Philology, Culture and History*. – 2022. – Т. 6. – С. 10-12.
14. Тугалов И. Бадиий талқин ёрдамида психологик таҳлил // *Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar*. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 493-495.
15. Уразова Э., Тугалов И., Цой М. Интеллектуальные обучающие системы // *Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar*. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 221-223.
16. Tugalov Ismat Xatamovich. Rus va o‘zbek tillarida zamon tushunchasini ifodalovchi so‘zlarni solishtirish. *XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI* –12/4-2023
17. Tugalov Ismatjon Xatamovich. (2023). EFFECTIVENESS OF USING VISUAL AND TECHNICAL TEACHING TOOLS IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(12), 41–43. <https://doi.org/10.37547/ijasr-03-12-07>